

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2019, 8 (1): 608/623

**Ortaokul Öğrencilerinin Evrensel Değerlere Yönelik Tutum
Düzeylerinin Bir Yordayıcısı Olarak Okul İklimi**

School Climate as a Predictor of Secondary School Students' Attitude
Levels toward Universal Values

Osman ÇEPNİ

Doç.Dr., Karabük Üni., Edebiyat Fakültesi
Assoc.Prof., Karabuk Uni., Faculty of Literature
ocepni@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0003-3978-8889

Ali Çağatay KILINÇ

Doç.Dr., Karabük Üni., Edebiyat Fakültesi
Assoc.Prof., Karabuk Uni., Faculty of Literature
cagataykilinc@karabuk.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-9472-578X

Tevfik PALAZ

Dr., Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı
Dr., Teacher, Ministry of National Education
tevfikpalaz@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-1631-531X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 19.01.2019
Kabul Tarihi / Accepted : 21.03.2019
Yayın Tarihi / Published : 23.03.2019
Yayın Sezonu : Ocak-Şubat-Mart
Pub Date Season : January-February-March

Atıf/Cite as: ÇEPNİ, O , KILINÇ, A , PALAZ, T . (2019). Ortaokul Öğrencilerinin Evrensel Değerlere Yönelik Tutum Düzeylerinin Bir Yordayıcısı Olarak Okul İklimi. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (1), 608-623. Retrieved from <http://www.itobiad.com/issue/43055/515047>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 - Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Ortaokul Öğrencilerinin Evrensel Değerlere Yönelik Tutum Düzeylerinin Bir Yordayıcısı Olarak Okul İklimi

Öz

Bu çalışmanın amacı, ortaokul öğrencilerinin okul iklimi algılarının evrensel değerlere ilişkin tutumlarını yordama düzeyini belirlemektir. Nicel araştırma yönteminde ve ilişkisel tarama modelinde tasarlanan bu araştırmaya 2016-2017 öğretim yılında Karabük'te bulunan ortaokullarda öğrenim gören toplam 404 öğrenci oluşmuştur. Araştırmada veri toplamak amacıyla Çalık ve Kurt (2010) tarafından geliştirilen "Okul İklimi Ölçeği" ve Koç (2007) tarafından geliştirilen "Evrensel Değerlere İlişkin Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde Pearson Momentler Çarpım Korelasyon Katsayısı ve Çoklu Doğrusal Regresyon Analiz tekniğinden faydalanılmıştır. Çalışmanın sonuçları ortaokul öğrencilerinin evrensel değerlere ilişkin tutumlarıyla okul iklimi algılarının ilişkili olduğu ve okul ikliminin evrensel değerlere yönelik tutumu açıklayan önemli bir değişken olduğunu göstermektedir. Çalışmanın sonuçları ilgili literatürle ilintili bir şekilde tartışılmış ve çalışmanın sonuçlarından yola çıkarak uygulayıcılara ve politika yapıcılara birtakım öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okul iklimi, Evrensel değer, Ortaokul öğrencileri

School Climate as a Predictor of Secondary School Students' Attitude Levels toward Universal Values

Abstract

The purpose of this study is to determine the predictive role of secondary school students' perception of school climate on their attitudes toward universal values. A total of 404 students receiving education in secondary schools located in the province of Karabuk during the school year of 2016-2017 participated in the study, which was designed using quantitative research method and relational screening model. The data of the study were collected using "School Climate Scale" developed by Calik and Kurt (2010) and "Attitude toward Universal Values Scale" developed by Koc (2007). Pearson Product-Moment Correlation Coefficient and Multiple Linear Regression analysis techniques were used in analyzing the data of the present study. The results revealed that secondary school students' attitudes toward universal values were significantly correlated with their perception of school climate and school climate was an important variable explaining the attitude toward universal values. The results of the study were correlatively discussed in the relevant literature and some suggestions were presented to the implementers and policy makers based on the results.

Keywords: School climate, Universal value, Secondary school students

Giriş

Günümüzde bilim ve teknolojiye yaşanan gelişmeler bir yandan birçok yönüyle topluma faydalı olurken öbür taraftan istenmeyen bazı durumları ortaya çıkarabilmektedir. Bu durumlar birey ve bireyin bir parçası olduğu toplumun düzeninde birtakım aksaklıklar oluşturmaktadır. (Bulut, 2015). Eğitimin amacı ise gerek informel gerekse formel yollarla bu tür ortaya çıkması muhtemel aksaklıklarla mücadele etmektir (Keskin, 2016). Bu açıdan düşünüldüğünde eğitim kurumlarının birer kültür ve değer öğretim merkezi olduğu görülmektedir (Aktepe ve Yel, 2009).

Toplum içinde yaşanan ve giderek artan olumsuz olayların toplumsal yaşamın en önemli parçası olan okullara yansması, bu sorunların çözüm noktasında okullara önemli sorumluluklar yüklemektedir. Bu durumdan dolayı son yıllarda ülkemizde eğitim ve öğretim alanında yapılan yenileşme hareketlerinde özellikle öğretim programlarında değerler ve değerler eğitimine daha yoğun bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Özellikle 2017 yılında yapılan öğretim programlarının yenilenmesi çalışmalarında, değerler eğitimi bütün programların temel taşlarından biri haline gelmiştir (Baydır, 2018).

Değerler eğitimi, sağlıklı düşünen, barışçıl, toplumda huzur içinde yaşayan bireylerin yetişmesi için kaçınılmaz bir ihtiyaç haline gelmiştir. Sağlıklı bir dünyanın varlığı, dünyadaki insanların sağlıklı ruh ve davranış haline sahip olmalarıyla mümkündür. Dünyayı toplumlar meydana getirdiği için her toplumun, değerler eğitimi konusunda duyarlı olması gerekmektedir. Değerler eğitiminin hedefi, kişilerin tercih edilen davranışları gerçekleştirmesi, bu davranışları alışkanlık haline getirmesidir. Bu sebeple tercih edilen davranışların kalıcılığı gerçekleştirilinceye kadar aralıklarla sunulmalıdır. Böylelikle davranış kalıcı hale gelebilir. İnsanın davranışlarının devamlı olarak oluşmasını sağlamak ve bunu alışkanlık haline getirmek değerler eğitiminin bireye eğitim kurumlarında etkili bir şekilde sunulmasıyla mümkün olmaktadır (Otmaz, 2017).

Eğitim kurumlarında verilmesi arzulanan değerler eğitimi; doğrudan programlar üzerinden uygulanabileceği gibi, dolaylı olarak örtük müfredatlar üzerinden de gerçekleştirilebilir. Bu sebeple okuldaki öğretmen-öğretmen ve öğretmen-öğrenci etkileşimlerinde, arkadaşlıklarda ve sınıf içi diyaloglarda örtük programlar vasıtasıyla değerler eğitiminin sunulmasıyla başka bir ifadeyle bu tür bir okul iklimi oluşturulmasıyla ancak mümkün olmaktadır (Güzel-Candan, 2014).

Değerlerin, insanların yaşamı boyunca sergiledikleri davranışlara yön vermede etkili olması ayrıca insan davranışlarını belirlemede önemli unsurlar arasında yer alması birçok sosyal bilimci tarafından önemli görülmesini ve araştırılmasını sağlamıştır (Yel ve Aladağ, 2012). Bununla birlikte değer kavramının; sosyoloji, psikoloji, ilahiyat, felsefe, ekonomi, matematik gibi birçok alanda yer alması ve değerlerin, insanın yaşam şekline ve hayata bakış açısına temel teşkil eden öğelerden biri olması, birçok araştırmacı tarafından farklı alanlarda kullanılmasına olanak sağlamıştır. Bu durum da kavramın, genel kabul gören bir tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır (Akbaş, 2004). Bundan dolayı alan yazında farklı şekilde değer tanımıyla karşılaşılmaktadır. Bunlardan bazıları; Türk Dil Kurumu'nun çevrimiçi bir şekilde yayımlanan güncel sözlükte "1. Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet. 2. Bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha. 3. Üstün nitelik, kıymet. 4. Üstün, yararlı nitelikleri olan kimse. 5. Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey. 6. Bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı. 7. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü." Olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2018). Bir toplumun ya da bir grubun varlığını ve işleyişini devam ettirebilmesini sağlayan, toplumdaki bireylerin geneli tarafından kabul edilmiş olan bütünleştirici, birleştirici ilkeler ve inançlar olarak ta tanımlanmaktadır (Bilgili, 2015). Yaman (2016) tarafından ise bireylerin herhangi bir kişi, olay, varlık, durum karşısında sergiledikleri duyarlılıkları olarak da tanımlanan değer, aynı zamanda insanı değerli yapan, insanın sahip olduğu üstün nitelikler ve donanımlardır. Ayrıca bir sosyal yapının varlık, bütünlük, işleyiş ve sürekliliğinin nedeni şeklinde gösterilen, onay ve teşvik alan, korunmaya gayret gösterilen inanışlara değer denilmektedir (Dilmaç ve Ulusoy, 2016). Kısaca değerler, genel olarak bireylerin ulusal ve evrensel olarak yaşamlarında neleri tercih edip etmeyecekleri, daha önemli, daha uygun, daha güzel, daha doğru, daha iyi, vb. olduğu konusunda kullandıkları ölçütler olarak tanımlanabilir (Otmaz, 2017).

Değerlerin, birey için oluşma süreci ilk olarak ailede başlamakla birlikte ailenin içinde bulunduğu ülkenin toplumsal yapısı, inanç biçimi ve ahlaki değer yargılarıyla beraber değerler ana hatlarıyla şekillenmektedir. Sonuç olarak değerler, içinde bulunduğu toplum tarafından bireylere kazandırılmakta ve birey resmi ya da gayri resmi olarak edindiği bu değerleri davranışlarına yansıtılmaktadır (Çelikkaya ve Filoğlu, 2014).

Bazı değerler ise tüm toplumlara mal olmuştur. Alan yazında değişime uğramayan, her ülke, her toplum için genel geçer olarak kabul gören ve

eğitim programlarının genelinde yer alan değerler evrensel değerler olarak adlandırılmaktadır. Bu değerler arasında; adil olma, eşitlik, aile değerlerine önem verme, barış, sorumluluk sahibi olma, duyarlılık, çalışkanlık, arkadaşlık, dürüst olma, hoşgörülü olma, estetik, misafirperverlik, özgürlük, sevgi, saygı ve yardımsever olma gibi değerler sayılabilir (Cintaş, 2009; Güzel Candan ve Ergen, 2014). Bu değerler insanlığın ortak değerleri olarak kabul edilmekte ve hemen hemen her toplumda kazandırılmaya özen gösterilmektedir. 21. yüzyılda dünya üzerindeki ülkelerin geneli eğitim programlarında evrensel ve ulusal değerlere sıkça yer vermeye başlamıştır (Mindivanlı ve Aktaş, 2011).

Doğan'a göre (2008), 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile şekillendirilen Türk Eğitim sistemi oldukça yenilikçi bir anlayış göstermektedir. Bu anlayış bir yandan Türk milletini oluşturan tüm bireylerin çağdaş uygarlığın yapıcı ve dinamik bir üyesi; öte taraftan da ülkenin ulusal ve evrensel değerleriyle yoğrulmuş bilinçli bireyler olmalarını amaçlamaktadır. Bu anlayış eğitim öğretim basamaklarının henüz ilk yıllarından itibaren genç kuşağı "manevi ve kültürel değerlerle" ulusal kültür içinde sosyalleştirirken; "hür ve bilimsel düşünce gücü" kazandırmak niyetiyle de genç kuşakları evrensel kültür ve değerlere uyumlu kılmayı arzulamaktadır. Çalışmamızın da iki önemli değişkeninden biri olarak evrensel değerler (diğeri okul iklimi), Milli Eğitim Programında; özsaygı, özgüven, hoşgörü, saygı, barış, yardımseverlik, dürüstlük, adalet, milli değerlere bağlı olma, toplumsallık, vatanseverlik, sabırlı olma, yeniliklere açık olma gibi değerler olarak yerini almıştır. (MEB, 2014).

Sonuç olarak eğitim öğretim kurumları artık yalnızca akademik anlamda bilgi veren ve sadece bu yönüyle başarıyı hedef almış organlar değildir. Evrensel ve ulusal değerleri aktararak bireylerin bu değerlere sahip olmaları ve kazandıkları bu değerleri uygulamaya dökmeleri için oldukça mühim bir yere sahiptir (Turan ve Arslan, 2016). Buradan yola çıkarak, yeni nesil inşa edilirken uygun değerlerle donatılmış öğrencileri yetiştirmede planlı programlı ve kasıtlı atılımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Esasen öğrenme çağındaki her bir bireyin uygun değer ve beceriler ile donatılması, bu kurumların (Milli Eğitim) en temel görevlerindedir (Türk ve Nalçacı, 2011).

Formel ve informel örgüt yapısıyla birlikte, okul yöneticilerinin liderliğinden ve okul çalışanlarının kişilik özelliklerinden ciddi biçimde etkilenen bir kavram olarak okul iklimi ise, öğretmenlerin okulun çalışma ortamına ilişkin algılarına göndermede bulunmaktadır (Hoy, 1990). Maloy ve Seldin (1983) okul iklimini okul çalışanlarının okul koridorlarında

yürürken, sınıfta otururken ya da okulun oyun alanlarında bulunurken hissettikleri okul atmosferi olarak değerlendirmektedir. Başka çalışmalarda okul iklimi okuldaki çalışma ortamının birey üzerindeki etkilerine yönelik öğretmen algıları (Griffin, 2001), okul çalışanları arasındaki ilişkilerin niteliği ve okulun amaçları, değerleri, normları ve yapısından etkilenen bireyler arası ilişkiler (Cohen, McCabe, Michelli ve Pickeral, 2009) olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Bu bağlamda okul iklimi daha çok okul çalışanlarının davranışlarında etkin olan okul içi özellikler ile ilişkilendirilebilir (Hoy ve Miskel, 2010).

Okul iklimi alanyazında olumlu ve olumsuz olarak ele alınmakta ve bu iki iklim türünün okul ve okul çalışanlarının davranışları üzerindeki etkisi farklı çalışmalara konu olmaktadır. Örneğin Hoy (1990) olumlu bir okul iklimine sahip okullarda çalışanların, amaçlarına daha iyi odaklandıklarını, velilerin baskılarından daha iyi korunduklarını hem görev hem de başarı odaklı bir liderlik anlayışını benimsediklerini, öğretimi geliştirmeye yönelik etkili uygulamalar gerçekleştirdiklerini ifade etmektedir. Benzer biçimde Sweetland ve Hoy (2000) olumlu bir okul ikliminin okul çalışanları arasında nitelikleri gelişen nitelikli ilişkilere göndermede bulunduğunu ve bu yönüyle okulda öğrenme ve öğretimin geliştirilmesi noktasında oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadır. Öte yandan kapalı ve olumsuz okul iklimlerinde rutinler okul çalışanlarının zamanlarının önemli bir kısmını kaplamakta, okula bağlılık ve yapılan işten alınan doyum sınırlı düzeyde kalmaktadır (Hoy, Tarter ve Kottkamp, 1991).

Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak bir bütün olarak şunu ifade edebiliriz ki okul iklimi ve okul içi iletişim ortamları öğrencilerde kazandırılması düşünülen değerlere bir fırsat ortamı oluşturmaktadır (Balcı ve Yanpar Yelken, 2010). Bu sebeple okul ikliminde yer alan tüm öğelerin programların da en önemli unsurları arasında yer alan değerler konusunu ciddiye alacak haliyle şekillendirilmesi öğrencilerin amaçlanan ulusal ve evrensel değerleri anlaması ve hayatlarına uygulaması bakımından mühim görülmektedir (Çengelci, Hancı & Karaduman, 2013).

İlgili alan yazın incelendiğinde okul iklimi (Bektaş ve Nalçacı, 2010; Çalık ve Kurt, 2013; İhtiyaroğlu ve Ottekin, 2016;) ve değerler (Bektaş vd., 2014; Keskin, Öksüz, Gelen ve Yılmaz, 2012; Kaymakcan ve Meydan, 2012; Kılcan ve Akbaba, 2013; Kılcan, Akbaba, 2014; Kılcan ve Çepni, 2015; Kılcan, 2016; Turan ve Arslan, 2016) üzerine çalışmalar yapılmış olmakla birlikte öğrencilerin evrensel değerlere tutum düzeylerinin ve bunların yordayıcı olarak düşünülen okul iklimine ilişkin sınırlı sayıda çalışma (Bektaş vd., 2014) yapıldığı anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak araştırmada ortaokul

öğrencilerinin okul iklimi algıları ile sahip oldukları evrensel değerler arasındaki ilişki ve okul ikliminin evrensel değerler üzerindeki yordayıcılığı incelenmiştir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Nicel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışma ilişkisel araştırma deseninde tasarlanmıştır. Araştırmada, ortaokul öğrencilerinin okul iklimine yönelik algıları ile evrensel değerlere ilişkin tutumları arasındaki ilişkinin ortaya konulmasına ilişkin açıklayıcı ve yordayıcı korelasyonlar hesaplanmıştır. Bu bağlamda araştırmanın bağımsız değişkenini okul iklimini destekleyen öğretmen davranışları, başarı odaklılık, güvenli öğrenme ortamı ile olumlu akran ilişkileri alt boyutları; bağımlı değişkeni ise evrensel değerler algısı oluşturmaktadır.

Evren ve Örneklem

Çalışmada evreni Karabük ili merkezindeki ortaokullarda öğrenim gören toplam 6419 öğrenci oluşturmaktadır. Bu evren içerisinde basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle 14 ortaokuldan toplamda 404 öğrenci çalışmaya katılmıştır. Bu öğrencilerin 176'sı (%43.6) erkek, 228'si (%56.4) kızdır. Sınıf düzeyi değişkeni açısından bakıldığında araştırmanın örneklemini oluşturan ortaokul öğrencilerinin 117'si (%29) 5, 105'i (%26) 6, 95'i (%23.5) 7 ve 87'si (%21.5) de 8. sınıf öğrencisidir.

Veri Toplama Aracı

Okul İklimi Ölçeği (OIÖ). Araştırmada ortaokul öğrencilerinin okul iklimi algılarının ölçülmesinde Çalık ve Kurt (2010)'un geliştirmiş olduğu "Okul İklimi Ölçeği" kullanılmıştır. Destekleyici öğretmen davranışları başarı odaklılık ve güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran ilişkileri olarak isimlendirilen üç boyutta toplam 22 maddeden oluşan ölçeğin maddelerinin faktör yük değerlerinin .45 ile .85 arasında değiştiği ortaya konmuştur. Ölçeğin açıkladığı toplam varyans 44.72'dir. Bununla birlikte ölçeğin güvenilirliği belirlemek için hesaplanan iç tutarlık katsayısı destekleyici öğretmen davranışları boyutu için .79, başarı odaklılık boyutu için .77 ve güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran ilişkileri boyutu için .81 olarak hesap edilmiştir (Çalık ve Kurt, 2010). Ölçek Türk dil ve kültüründe içinde geliştirilmiş ve bir dizi çalışmada (Ör. Bektaş ve Nalçacı, 2013; Bektaş vd., 2014; Saraç, 2015; ölçme aracı olarak kullanılmıştır. Bu nedenle ölçeğin faktör yapısının yeniden incelenmesine gerek görülmemiş, ölçek boyutlarına ilişkin iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. Buna göre mevcut çalışmada güvenilirlik katsayıları ölçeğin destekleyici öğretmen davranışları boyutu için .71, başarı odaklılık boyutu için .51 ve güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran ilişkileri boyutu için .56 olarak bulunmuştur.

Evrensel Değerlere İlişkin Tutum Ölçeği. Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin evrensel değerlere yönelik tutumlarını ölçmek için Koç (2007) tarafından geliştirilen “Evrensel Değerlere İlişkin Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Orijinalde ortaokul öğrencilerinin evrensel değerlere yönelik tutumlarını ölçmek için 5’li Likert tipinde geliştirilen bu ölçek, tek boyutlu bir yapı arz etmekte ve toplam 41 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerinin faktör yük değerleri .35 ile .65 arasında değişmektedir. Ayrıca ölçek için hesaplanan iç tutarlık katsayısı .86’dır (Koç, 2007). Bu çalışmada ölçeğin iç tutarlık katsayısı .81 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analiz edilmesi sürecinde SPSS 22.0 paket programından faydalanılmıştır. Okul iklimi alt boyutları ile evrensel değerlere ilişkin tutum arasındaki ilişkinin ortaya konulmasında Pearson momentler çarpımı korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Bununla birlikte evrensel değerlere ilişkin tutumun okul ikliminin alt boyutları tarafından yordanmasına ilişkin analizlerde ise çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analizini sonucu ortaya çıkan bulguları yorumlamak için Beta katsayısı (β) ve t testi sonuçları kullanılmıştır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2012).

Araştırma verilerinin analizine geçmeden önce veri seti hatalı verilerden arındırılmıştır. Ardından çoklu doğrusal regresyon analizi yapabilmek için gerekli olan varsayım testleri gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda öncelikle çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiş ve -1 ile +1 arasında değer aldıkları görülmüştür. Bu durum, basıklık ve çarpıklık katsayılarının normalden aşırı düzeyde sağma göstermediğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte VIF (Variance Inflation Factors) değeri 10’dan büyük (destekleyici öğretmen davranışları için 1.406, başarı odaklılık için 1.405 ve güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran ilişkileri için 1.002) CI (condition index) değeri yine 30’dan büyük (alt boyutlar arasındaki değişim: 9.546-19.129) değışkene rastlanmamıştır. Son olarak Durbin-Watson test değerinin 2.09 olarak bulunması ve araştırma değişkenleri arasındaki en yüksek korelasyonun .54 olması otokorelasyon sorunu olmadığına işaret etmiştir.

Bulgular

Değişkenlere ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri

Tablo 1’de mevcut çalışmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri için hesaplanan aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerine yer verilmiştir.

Tablo 1. Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	\bar{X}	S
ED	3.96	.68
DÖV	3.51	.72
BO	4.00	.69
GÖO/OAİ	3.09	.59

Ortaokul Öğrencilerinin Evrensel Değerlere Tutum Düzeylerinin Bir Yordayıcısı Olarak
Okul İklimi

Not (Kısaltmalar): ED = Evrensel değerler; DÖV = Destekleyici öğretmen davranışları; BO = Başarı odaklılık; GÖO/OAİ = Güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran ilişkileri

Tablo 1 incelendiğinde, öğrencilerin evrensel değerlere yönelik puan ortalamalarının orta düzeyin üstünde olduğu görülmektedir ($\bar{X} = 3.96$). Bununla birlikte okul ikliminin alt boyutları açısından en yüksek ortalamanın başarı odaklılık ($\bar{X} = 4.00$), en düşük ortalamanın ise güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran ilişkileri ($\bar{X} = 3.09$) boyutunda gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca değişkenler arasında standart sapma değerlerinin birbirine yakın olmakla birlikte en düşük standart sapmanın güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran ilişkileri alt boyutunda gerçekleştiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle, puan dağılımının en homojen olduğu değişken güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran ilişkileridir.

Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Tablo 2’de yapılan çalışmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkiler verilmiştir.

Tablo 2. *Değişkenler Arasındaki İlişkiler*

Değişkenler	1	2	3	4
1. ED	-	.16**	.12*	.08
2. DÖV		-	.54**	-.03
3. BO			-	.01
4. GÖO/OAİ				-

Not (Kısaltmalar): ED = Evrensel değerler; DÖV = Destekleyici öğretmen davranışları; BO = Başarı odaklılık; GÖO/OAİ = Güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran ilişkileri

Tablo 2 incelendiğinde, evrensel değerler ve destekleyici öğretmen davranışları ($r = .16, p < .01$) ve başarı odaklı kültür ($r = .12, p < .05$) arasında pozitif yönde ve anlamlı bir ilişki görülmektedir. Ancak evrensel değerler ve güvenli öğrenme ortamı ile olumlu akran ilişkileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($r = .08, p > .05$).

Evrensel Değerlere İlişkin Tutumun Okul İklimi Tarafından Yordanması

Tablo 3’te evrensel değerlere ilişkin tutumun okul ikliminin alt boyutları tarafından ne düzeyde yordandığına ilişkin bulgular sunulmuştur.

Tablo 3. *Evrensel Değerlere İlişkin Tutumun Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları*

Değişkenler	B	Standart Hata B	β	T	p
Sabit	3.01	.27		11.01	.00

1. DÖV	.14	.06	.14	2.45	.02
2. BO	.04	.06	.04	.75	.45
3. GÖO/OAİ	.09	.06	.08	1.68	.09

$R = .19, R^2 = .04, F = 4.86, p = .00$

Not (Kısaltmalar): ED = Evrensel değerler; DÖV = Destekleyici öğretmen davranışları; BO = Başarı odaklılık; GÖO/OAİ = Güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran ilişkileri

Tablo 3 incelendiğinde, ortaokul öğrencilerinin okul iklimi faktör puanlarının birlikte (destekleyici öğretmen davranışları, başarı odaklılık, güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran ilişkileri) evrensel değerlere yönelik tutum puanını istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde yordamaktadır [$F(3, 400) = 4.86, p < .05$]. Buna göre incelenen üç yordayıcı değişken evrensel değerlere yönelik tutum puanındaki değişimin %4'ünü açıklamaktadır. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçlarına bakıldığında sadece destekleyici öğretmen davranışlarının evrensel değerlerin anlamlı bir yordayıcısı olduğunu, diğer değişkenlerin evrensel değerlerin istatistiksel olarak anlamlı bir yordayıcısı olmadığını göstermektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin evrensel değerlere ilişkin tutumları ile okul iklimine ilişkin algıları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bununla birlikte mevcut araştırmada ortaokul öğrencilerinin okul iklimi algılarının evrensel değerlere ilişkin tutumlarını yordayıp yordamadığı incelenmiştir. Araştırma sonuçları bir bütün olarak ele alındığında, okul ikliminin evrensel değerlere ilişkin tutumla ilişkili ve onu açıklayan önemli bir değişken olduğu görülmektedir.

Araştırmada ilk olarak ortaokul öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algıları ile evrensel değerlere ilişkin tutumları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma sonuçları öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumları ile okul ikliminin destekleyici öğretmen davranışları boyutu arasında pozitif yönde ilişkilerin olduğu görülmektedir. Bu bulgu Bektaş, Nalçacı ve Karadağ'ın (2014) araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir. Bununla birlikte araştırma sonuçları, destekleyici öğretmen davranışlarının evrensel değerlere ilişkin öğrenci tutumlarını yordayan tek anlamlı değişken olduğunu göstermektedir. Çalık ve Kurt (2010) okul ikliminin destekleyici öğretmen davranışları boyutunun öğretmenlerin öğrencilerini yeni fikirler üretmeye teşvik etmesine, onlarda öğrenme motivasyonu yaratmaya ve onlarla öğrenme sürecinde daha fazla ilgilenmeye göndermede bulunduğunu belirtmektedir. Başka bir anlatımla, destekleyici öğretmen davranışları boyutu, öğretmenlerin öğrenme sürecinde öğrenciye daha fazla otonomi sağladıkları ve onların öğrenme ihtiyaçlarını daha fazla karşılamak

istemeleriyle ilişkilidir. Değerler ise bireylerin tercihleriyle ilişkilidir ve bireylerin kendileri için daha uygun ve daha doğru olanın ne olduğuna yönelik inançlarına göndermede bulunmaktadır (Otmar, 2017). Dolayısıyla destekleyici öğretmen davranışları çerçevesinde sınıfta oluşması beklenen demokratik ortamın öğrencilerin evrensel değerlerine ilişkin beklentilerini olumlu hale getirmesi beklenebilir. Alanyazın incelendiğinde başka çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Örneğin Innabi (2003) öğretmenlerin eleştirel düşünmenin doğasına ilişkin bilgi düzeylerinin ve eleştirel düşünme becerilerinin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine önemli bir etken olduğunu belirtmektedir. İhtiyaroğlu ve Ottekin Demirbolat'ın (2016) araştırma bulguları, destekleyici öğretmen davranışlarının öğrencilerin okula bağlılık düzeylerini yordayan önemli bir değişken olduğunu göstermektedir. Özdemir ve diğerleri (2010) ise öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin öğrenciler tarafından destekleyici olarak algılanmasının akademik programdan memnuniyet ve okula aidiyet duygusu ile pozitif yönde ilişkili olduğunu saptamışlardır. Bu bulgular, araştırma sonucu ile benzerlik göstermektedir. Bununla birlikte Özdemir, Yalın ve Sezgin (2008) destekleyici bir sınıf ortamında öğrencilerin öğrenme isteklerinin arttığını belirtmektedir. Bu ifade araştırmanın, destekleyici öğretmen davranışlarının öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin algılarını açıklayan önemli bir değişken olduğu yönünde ortaya çıkan sonucunu destekler niteliktedir.

Araştırmanın bir diğer bulgusu evrensel değerlerin yordanmasına ilişkin kurulan modelde okul iklimi boyutlarının birlikte evrensel değerleri açıklayan bir değişken olarak görülmesine karşın bu boyutlardan başarı odaklılık ve güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran ilişkilerinin evrensel değerleri açıklayan değişkenler olarak bulunmamasıdır. Bu bulgu Bektaş, Nalçası ve Karadağ'ın (2014) bulguları ile çelişmektedir. Okul ikliminin başarı odaklılık boyutu öğretmenlerin öğrencilerden yüksek başarı beklentisi içinde olmaları ve onları başarılı olmaya inandırmalarıyla ilişkilidir. Güvenli öğrenme ortamı ve olumlu akran etkileşimi boyutu ise öğrencilerin arasındaki iletişim ve etkileşimin niteliğine, öğrencilerin okul ve sınıf ortamında bulunmaktan mutlu olup olmadıklarına, öğrenciler arasındaki anlaşmazlıkların nasıl çözümlendiğine göndermede bulunan bir boyuttur (Çalık ve Kurt, 2010). Bununla birlikte her ne kadar çocuklar aile ve çevre informal yollarla değerleri öğrenme olanağına sahip olsalar da okullar değerlerin formal bir yapı ve işleyiş içinde öğretildiği yerlerdir (Ulusoy ve Tay, 2011). Bu açıdan bakıldığında başarı odaklı ve güvene dayalı bir okul ikliminin evrensel değerlere ilişkin öğrenci tutumlarını açıklayan bir değişken olmaması araştırmanın ilginç bir sonucu olarak görülebilir. Bu sonuç, öğrencilerin evrensel değerlere yönelik tutumlarına etki eden ya da bu durumu açıklayan başka değişkenlerin olabileceğini düşündürmektedir. Zira aşağıda yapılan doğrudan bir alıntı bu durumu destekler bir nitelik taşımaktadır (TEDMEM, 2017):

“Değerler eğitimi yalnızca değerlerin bireylere didaktik bir şekilde aktarılması anlamı taşımamalıdır. Bireylerin değerleri davranışlarına dökülebilmeleri için öncelikle okul içindeki yaşantıları yoluyla farkındalıklarının artması ve değerleri içselleştirmeleri gerekmektedir. Örneğin öğrencinin internetteki kaynaklardan veya basılı kaynaklardan alıntılarını veya atıflarını uygun şekilde göstermeleri, bir görüş oluştururken bu görüşü destekleyecek kanıtlar kadar karşı görüş ve kanıtları da ifade etmeleri “bilimselliğin” bir değer olarak kazandırılmasında önemli bir yer tutar.”

Yukarıda öne sürülen görüş, başarı ya da güven odaklı bir okul ikliminin öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarını açıklamak için yeterli olmayacağını çünkü değerlerin öğretiminin yalnızca derste öğrenci-öğretmen etkileşimi içinde gerçekleşen bir süreç olmadığını; değerlerin içselleştirilip davranışa dönüştürülebilmesi için okul içinde öğrencinin değerleri deneyimlemesine olanak sağlayacak bir ortamı tesis edilmesi gerektiğini göstermektedir. Benzer bir biçimde başka bir çalışmada ise öğrencilerin evrensel ve insani değerleri edinmeleri ve bunları yaşantı haline getirmeleri için aile-okul ve çevrenin bir bütün olarak sürece iştirak etmesi ve değer öğrenimi sürecini desteklemesi gerektiği vurgulanmaktadır (Turan ve Arslan, 2016). Öte yandan Fidan’ın (2009) araştırma bulguları değer öğretiminde, öğretmenin öğrencilere örnek olmasının, değerleri teşvik edici bir dil kullanmasının, öğrencilere ders verici hikâyeler anlatmasının ve sınıf kullarını oluştururken önemli değerleri merkeze almasının öne çıkan uygulamalar olduğunu göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında mevcut araştırmanın, öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin algılarını açıklayan tek okul iklimi boyutunun destekleyici öğretmen davranışı olduğu yönündeki sonucu anlaşılır durmaktadır.

Araştırma sonuçları ortaokul öğrencilerinin evrensel değerlere ilişkin tutumlarını açıklamada destekleyici öğretmen davranışlarının önemli bir değişken olduğunu göstermektedir. Bu sonuca dayalı olarak okullarda yapılacak değerler eğitimi uygulamalarında öğretmenlerin görüşlerinin alınması ve uzmanlıklarından yararlanılması gerekmektedir. Öğretmenlerin değerlerin eğitimi ve evrensel değerlerin öğrencilere kazandırılması noktasında çeşitli etkinlikler planlamaları ve bunları uygulayıp sonuçlarını değerlendirmeleri kolaylaştırılmalı; bu konuda özellikle okul müdürleri öğretmenleri desteklemelidir. Bununla birlikte evrensel değerlerin öğrencilere kazandırılması için okul temelli çeşitli etkinlikler (panel, sempozyum, gösteri, tiyatro etkinlikleri vb.) planlanması ve bunlara ailenin katılımı teşvik edilmelidir. Başka çalışmalarda öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin tutumlarını etkileyen unsurlar nitel araştırma yöntemi kullanılarak incelenebileceği gibi öğrencilerin evrensel değerlere ilişkin algılarının farklı örgütsel ve bireysel değişkenlerle ilişkisi araştırmalara konu edilebilir.

Kaynakça / References

- Akbaş, O. (2004). *Türk milli eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim II. kademedede gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Aktepe, V. & Yel, S. (2009). *İlköğretim öğretmenlerin değer yargılarının betimlenmesi: Kırşehir ili örneği*, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 607-622.
- Balcı, F. A. & Yanpar Yelken, T. (2010). İlköğretim öğretmenlerinin değer kavramına yükledikleri anlamlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(39), 81-90.
- Baydır, E. (2018). *İngilizce öğretmenlerinin 2017 taslak İngilizce öğretim programında yer alan değerler eğitimi ve uygulamalarına yönelik görüşleri*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Bektaş, F. & Nalçacı, A. (2013). Okul iklimi ile öğrenci başarısı arasındaki ilişki. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(13), 1-13.
- Bektaş, F., Nalçacı, A. & Karadağ, E. (2014). İlköğretim okulu öğrencilerinin algıladıkları evrensel değerlerin bir yordayıcısı olarak okul iklimi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 15(1), 281-293.
- Bilgili, A. S. (2015). "Sosyal bilgiler öğretim programı". A. S. Bilgili (Ed.) içinde, *Sosyal Bilgilerin Temelleri* (s. 35-59). Ankara: Pegem Akademi.
- Bulut, H. İ. (2015). Semavi dinlerin ortak ahlak ilkeleri ya da evrensel değerler. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), (65-81).
- Cohen, J., McCabe, E. M., Michelli, N. M., & Pickeral, T. (2009). School climate: Research, policy, teacher education and practice. *Teacher College Record*, 111(1), 180-213.
- Cintaş, D. (2009). *İbrahim Zeki Burdurlu'nun eserlerinde çocuk eğitimi ile ilgili evrensel değerler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Çalık, T., & Kurt, T. (2010). Okul iklimi ölçeğinin (OİÖ) geliştirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35(157), 167-180.
- Çelikkaya, T., & Filoğlu, S. (2014). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin değere ve değer eğitimine ilişkin görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(4), 1541-1556.
- Çengelci, T., Hancı, B., ve Karaduman, H. (2013). Okul ortamında değerler eğitimi konusunda öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 33-56.

- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, B. (2012). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları* (2. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Dılmaç, B. & Ulusoy, K. (2016). *Değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğan, İ. (2007). Türk eğitim sisteminde değerler sorunu. R. Kaymakcan, S. Kenan, H. Hökelekli, Ş. Aslan ve M. Zengin (Ed.), *Değerler eğitimi uluslararası sempozyumu kitabı içinde* (s. 615-633). İstanbul: Dem Yayınları.
- Fidan, N. (2009). Öğretmen adaylarının değer öğretimine ilişkin görüşleri. *Kuramsal Eğitim Bilim*, 2(2), 1-18.
- Griffin, M. L. (2001). *Use of force by detention officers*. New York: LFB Scholarly Publishing LLC.
- Güzel Candan, D., & Ergen, G. (2014). 3. Sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161.
- Hoy, W. K. (1990). Organizational climate and culture: A conceptual analysis of the school workplace. *Journal of Educational and Psychological Consultation*, 1(2), 149-168.
- Hoy, W. K., & Miskel, C. G. (2010). *Eğitim yönetimi: Teori, araştırma ve uygulama* (Çev. Ed. S. Turan). Ankara: Nobel.
- Hoy, W. K., Tarter, C. J., & Kottkamp, R. B. (1991). *Open schools/healthy schools: Measuring organizational climate*. Newbury Park: Sage.
- Innabi, H. (2003). Aspects of critical thinking in classroom instruction of secondary school mathematics teachers in Jordan. The Mathematics Education into the 21st Century Project Proceedings of the International Conference The Decidable and the Undecidable in Mathematics Education. September, 2003. Brno, Czech Republic.
- İhtiyaroğlu, N. & Ottekin Demirbolat, A. (2016). Okul ikliminin öğretmen etkililiği ve öğrenci okul bağlılığı ile ilişkisinin incelenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 8(4), 255-270.
- Kaymakcan, R. & Meydan, H. (2012). Yerel-evrensel ikileminde DKAB ve sosyal bilgiler öğretim programlarında değerler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri (Değerler Eğitimi Özel Sayısı)*, 12(2), 1573-1591.
- Keskin, Y. (2016). "Değerler Eğitimi". D. Dilek içinde, Sosyal Bilgiler Eğitimi. Ankara: Pegem Akademi.
- Keskin, Y., Öksüz, Y., Gelen, İ. & Yılmaz, H. B. (2012). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin bazı evrensel değerleri kazanım düzeylerinin karşılaştırılması (Samsun ili örneği) *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(2), 351-374.

- Kılcan, B. & Akbaba, B. (2013). Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan kültürel mirasa duyarlılık değerine ilişkin öğrenci algılarının incelenmesi, *Journal of World of Turks*, 5(3), 113-137.
- Kılcan, B. & Akbaba, B. (2014). Sosyal bilgiler öğretim programında yer alan estetik eğereine ilişkin öğrenci algılarının incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 10(4), 1047-1076.
- Kılcan, B. & Çepni, O. (2015). A qualitative examination of the perceptions of the eight grade students regarding the concept of environmental pollution, *J. Int. Environmental Application & Science*, 10(2), 239-250.
- Kılcan, B. (2016). Öğretmen adaylarının, değerlerin kazandırılmasına yönelik görüşleri ile değerler eğitime ilişkin algılarında değerler eğitimi dersinin rolü *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 605-618.
- Koç, K. (2007). *İlköğretim 7. sınıflarda okutulan vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinde öğrenciye kazandırılması amaçlanan evrensel değerlere ilişkin tutumlar üzerinde öğretim sürecinin etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elâzığ.
- Maloy, R. W., & Seldin, C. A. (1983). School climate and school effectiveness: Summary of teacher, student and parent attitudes in one rural community. *Research in Rural Education*, 2(2), 65-67.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB] (2014). Millî eğitim bakanlığı okul öncesi eğitim ve ilköğretim kurumları yönetmeliği. <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1703.pdf> adresinden 15.11.2017 tarihinde erişim sağlanmıştır
- Mindivanlı, E., & Aktaş, E. (2011). Sosyal bilgiler 6. sınıf müfredatında yer alan milli ve evrensel değerler. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1-2), 72-77.
- Otmar, Ö. (2017). *Yalvaç Ural'ın çocuk yapıtlarının evrensel değerler açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özdemir, S., Sezgin, F., Şirin, H., Karip, E. & Erkan, S. (2010). İlköğretim okulu öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algılarını yordayan değişkenlerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 213- 224.
- Özdemir, S., Yalın, H. İ. & Sezgin, F. (2008). *Eğitim bilimine giriş* (Geliştirilmiş Altıncı Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Saraç, K. (2015). *Okul ikliminin ortaokul öğrencilerinin algılarına göre değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Sweetland, S. R., & Hoy, W. K. (2000). School characteristics and educational outcomes: Toward an organizational model of student achievement

in middle schools. *Educational Administration Quarterly*, 36(5), 703-729.

- TEDMEM (2017). *Öğretim programı taslaklarında değerler eğitimi*. <https://tedmem.org/mem-notlari/gorus/ogretim-programi-taslaklarinda-degerler-egitimi> adresinden 10.11.2018 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Turan, C. & Arslan, S. (2016). İlkokul öğrencilerinde evrensel ve insani değerlerin kazandırılma sürecinin, sınıf öğretmenlerinin görüşlerine göre değerlendirilmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports ve Science Education*, 5(1), 26-41.
- Türk Dil Kurumu (2018). *Türk dil kurumu çevrimiçi sözlüğü* http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gtsvearama=gtsvegui&d=TDK.GTS.5aea221ee4ea68.85147907 adresinden 8.10.2018 tarihinde erişim sağlanmıştır.
- Türk, N & Nalçacı, A. (2011). İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin sosyal Bilgiler programında verilen değerleri edinme düzeyleri (Erzincan örneği). *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 39-56
- Ulusoy, K. & Tay, B. (2011). Sosyal bilgilerde değer eğitimi. İçinde, R. Turan, A. M. Sünbül ve H. Akdağ (Ed.) *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar II* (ss. 59-73). Ankara: Pegem Akademi.
- Yaman, E. (2016). Değerler eğitimi, eğitimde yeni ufuklar. Ankara: Akçağ.
- Yel, S., & Aladağ, S. (2012). *Sosyal bilgilerde değerlerin eğitimi*. İçinde M. Safran (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi* (ss. 119-150). Ankara: Pegem Akademi.

